

ГОДИНА XXI — КНИЖКА 2—3.
СОФИЯ, 1927.

СЛАВЯНСКИ ГЛАСЪ

50 години отъ освободителната
война (1877 — 1927)

РЕДАКТОРЪ
Д-РЪ НИКОЛА БОБЧЕВЪ

ИЗДАВА
СЛАВЯНСКОТО ДРУЖЕСТВО
ВЪ БЪЛГАРИЯ

Спомени за нѣкои руски консули въ Македония и Одринъ.

Въ единъ разговоръ съ убития въ Битоля презъ 1903 г. руски консулъ Ростовски азъ научихъ, че като билъ въ първитѣ години следъ освобождението на България секретаръ на руското дипломатическо агентство въ София, той знаелъ инструкциитѣ, които се получавали тогава за смѣтка на Македония, но които останали мрътава буква поради преждевременното провъзгласяване на Съединението въ 1885 г. Това негово съобщение се потвърждава и отъ дейността на рускитѣ консули въ Македония преди Съединението. За зла честь, съгласието не можа да се запази по-дълго време. Кой каква отговорност има, още не е напълно установено, но е невъзможно да се мисли, че българската прибрзаност и въ дадения случай е чиста отъ всѣкакви възражения.

Нека хвърлимъ бѣгълъ погледъ върху споменатата дейностъ на тѣзи консули преди и следъ Съединението.

Презъ 1880 г., когато и въ нашето село Песошница (Леринско) се повдигна въпросъ за минаване подъ ведомството на Екзархията, по-виднитѣ селяни се отнесоха за подкрепа до руското консулство въ Битоля. Тогавашниятъ титуляръ имъ даде богослужебни книги и имъ похвалилъ на-

---

1) Отъ наслажденията на живота — музиката отстѣпва само на любовта, — ала и любовта е мелодия.

мѣрението. Отъ неговата ценна подкрепа въ полза и на други села въ Леринско личеше, че Русия сама бѣ взела грижата да подкрепя възраждането на българитѣ въ Македония, за да подготви скъсването на Берлински договоръ и реализирането на Санъ-Стефанския. Тогава традициитѣ на Игнатиевата политика още бѣха въ сила, и нищо не показваше, че тя ще се прекрати следъ петъ години. Дори до албанскитѣ крайща се усѣщатъ послѣдствитѣ на тази дѣйностъ. Презъ своето пѣтуване въ Македония, Гилфердингъ писалъ на графъ Игнатиева въ 1872 г. за нуждата да се откупятъ чисто българскитѣ села Бобошница и Дрѣнково (Корчанско), които били апанажъ на султановата майка. Графъ Игнатиевъ положилъ благородни усилия за това, и работата се увѣнчала съ успѣхъ, както бележи въ книгата си и Гелцеръ (*Vom heiligen Berge und aus Makedonien*, 213 стр.).

Презъ 1883 г. и азъ постъпихъ въ Битолската гимназия. Тогавашниятъ руски консулъ Скрябинъ посещаваше училището, па даже взимаше участие и въ годишния изпитъ. И до сега се спомвамъ, че въ IV класъ, като ни караше да му превеждаме отъ фрекски, на мене даде на 292 стр. отъ Телемака, където се говори за убивенето на Адраста. Той дойде и на изпита по словесностъ и съ живо задоволство слушаше имената на Гоголя, Крилова, Петра Велики и др. На мене се падна съдържанието на „Скупой Рыцарь“ отъ Пушкина, и презъ цѣлото време на разказа консултътъ напрегнато внимаваше. Чрезъ руското консулство въ Битоля учителитѣ бѣха доставили дветѣ части отъ христоматията на Взовъ и Величковъ, за голѣмо удоволствие и на насъ, ученицитѣ.

Жената на Скрябина, покрѣстена еврейка, не по-малко ревностно посещаваше дѣвическата гимназия и карала ученицитѣ да ѝ пѣятъ български пѣсни, за което нѣщо щедро ги възнаграждавала.

Известно е, че славянството отпразднува на 6 априль 1885 г. хилядогодишнината на Св. Методия. Отъ Русия тогава бѣха изпратени книги презъ руското консулство, издадени отъ руския св. Синодъ, които бѣха дадени на ученицитѣ за четене. Въ Солунъ презъ тоя день станало необикновено тържество въ българската гимназия въ присъствието на руския консулъ Гирсъ, който казалъ, че, ако не е възможно, поради запретителнитѣ мѣрки на азстрийското правителство, да почетатъ Методия въ Велеградъ, то ще го почетатъ въ родното му мѣсто.

Обаче, всичко това продължи до Съединението. Когато азъ отидохъ въ 1887 г. въ Солунъ, намѣрихъ картината промѣна: руски консулъ бѣше Ястребовъ, бивши такъвъ въ Призренъ, който открито бѣше застаналъ на страната на сърбитѣ.

Отъ Солунъ азъ минахъ презъ Одринъ и София и се завърнахъ учителъ въ Битоля въ 1894 г. Презъ октомври сжщата година пристигна за руски консулъ въ Битоля убитиятъ по-после отъ турцитѣ Ростковски. Обаче, докато се срещна съ него въ гимназията, изминаха две години. Азъ му поискахъ „Новое Время“, и той ми обеща, но не си изпълни обещанието, даже и следъ писмено напомняне. За щастие, въ консулството случайно попадна като секретаръ единъ грузинецъ, извънредно услужливъ и добродушенъ, и азъ чрезъ него получавахъ не само „Новое Время“ отъ 1897 г. съ интересната редица статии отъ С. С. Татищевъ „По Востоку“ написани следъ една обиколка изъ балканскитѣ държави по случай гръцко-турската война, но си правѣхъ и поржчки на книги отъ странство. Обаче, при пристигането на една такава поржчка, въ която бѣха *Lettres sur l'histoire de France* отъ A. Thierry, Gorgias отъ Платона консулътъ се разядосалъ и се заканилъ да захвърли подобни книги на улицата, ако би пакъ да дойдатъ. Тогавъ азъ разбрахъ, че времената на Игнатиева и Гилфердинга сж минали, та нѣма защо да си въобразявамъ, че руското консулство има нѣкакво съзнание за своята културна мисия. Имаше случаи, когато и румънското дори не се отказваше отъ такива услуги, които за руското изглеждаха несъвмѣстими съ престижа му.

Презъ 1899-900 уч. г. азъ бѣхъ премѣстенъ въ Одринъ, дето заварихъ руски консулъ Скрябина, сжщиятъ онзи, който ме изпитваше въ Битоля като ученикъ. Презъ февруарий азъ попаднахъ въ турския затворъ за български и руски книги. Въмѣсто една година затворъ, както гласѣше присждата, азъ се отървахъ съ половина, и то благодарение на руското консулство. Но кому имамъ да благодаря за това? На Скрябина ли? Времето бѣше направило и отъ него равнодушенъ бюрократъ, който не се вълнуваше много отъ турския начинъ на управление. Моето щастие изисквало, што то той да замине временно за Критъ, а пакъ вице-консулътъ Амедей Таласо, католикъ, по баща италианецъ, високообразованъ и извънредно деенъ, изпратенъ въ Одринъ презъ време на Стамболовия режимъ, за да следи по-отблизо действията му, — както самъ ми съобщи това, — направи всичко, за да ме види, по случай 25-годишния юбилей на Абдул-Хамида (10 августъ 1900) амнистиранъ, и сполучи въ това. Сжщо така и руски книги се съгласяваше да си доставямъ чрезъ него.

Презъ 1901 г. азъ бидохъ премѣстенъ пакъ въ Битоля. Презъ двугодишното ми отсъствие бѣше станала значителна промѣна въ нашия край: комитетското движение се бѣше разпространило много и не бѣше останало безъ отражение и върху руското консулство. Азъ намѣрихъ вече и

вице-консулът, значи писането на рапорти бѣше почнало да става по-редовно и по-често. Ростковски, който поддържа-ше сърбитѣ чрезъ теорията за неопредѣлената народностъ на македонскитѣ славяни, бѣше почналь да се интересува и отъ туй движение, защото виждаше, че другитѣ консули особено австрийскитѣ, го бѣха надминали въ туй отноше-ние. Въ началото на 1903 г. и Англия откри вице-консулст-во въ Битоля и за неговъ титуляръ изпрати своя пловдив-ски вице-консулът, Макъ-Грегоръ, който хубаво владѣеше и български.

Същевременно падна ми се честъта да изпълнявамъ и директорската длъжностъ на гимназията, та самата работа почна да ме докарва въ съприкосновение съ консулитѣ.

Презъ февруарий 1903 една телеграма отъ Зиновьева, тогавашенъ руски посланикъ въ Цариградъ, бѣше подкани-ла руския консулът да съобщи на населението да мирува, защото Русия взела участъта му въ свои рѣце. Какъ да разгласи тая блага вестъ на туй население? Много лесно: той намислил да дойде въ гимназията, кждето, по негово убеждение, сж комитаджиитѣ, да каже каквото има, и свършено. Следъ нѣколкоминутенъ разговоръ самъ Рос-товски почна да открива, че идването му не е за времепре-карване.

— Преди деветъ години тукъ бѣше мирно, но подире изникнаха комити и тѣ развалиха мира.

— Много вѣрно; само че имало ли е причина да из-никнатъ тѣзи комити, или не?

— Причината е въ развалата на християнитѣ.

— Не е ли въ развалата и на турцитѣ?

— Турцитѣ сж толерантни и човѣколюбиви, никог не сж обѣсили до сега отъ комититѣ, тогава когато Русия за единъ бунтъ въ Фергана обѣси 22 души, а Англия въ Индия — още повече.

— (Малко засмѣнъ) Не съмъ правилъ статистика.

— Казвате, че въ Русия бѣсятъ, а въ Турция не; зна-чи, вашето мнение е, че въ Русия управляватъ по-зле, от-колкото въ Турция?

— (Отбой) Азъ зная, що е турски режимъ; обаче, вие ще получите доста нѣщо, ако мирувате.

— Това не зависи отъ насъ, а отъ турското правител-ство. Нека последното престане да затваря българитѣ за въображаемо комитаджийството; нека пустне затворенитѣ, тогава има шансове да почнатъ и забѣгналитѣ да се връ-щатъ въ кѣжи и да престанатъ да виждатъ спасение въ комитаджийството.

Това мнение на учителитѣ биде вземено подъ внима-ние отъ консула, който щѣше да го отрапортира въ Цари-градъ. Обаче, нѣкои отъ учителитѣ въ своята прибърза-

ността още същия денъ съобщили въ затвора, че, по думитѣ на руския консулъ, амнистия е предстояща. Това предизвика негодуванието на консула противъ учителитѣ, но подиръ нѣколко дена действително последва амнистия, така щото консултътъ само изгуби честта на пръвъ възвестителъ.

Като директоръ на гимназията, етикетътъ ме задължаваше да му върна визитата. Разговорътъ въ консулството се въртѣше пакъ около сждбата на Македония.

— Допускате ли, че изгубването на Македония значи ликвидация на Европейска Турция?

— Допускамъ.

— Вървате ли, че безъ война Турция ще приеме да ликвидира?

— Не.

— Значи, въпросътъ се свижда къмъ това: готови ли сме въ дадения моментъ да я почнемъ? Разбирамъ, че България и Русия ще действуватъ заедно.

— Отговаряйте вие на тоя въпросъ.

— Азъ казвамъ не, защото Япония ни дебне въ Крайния изтокъ, а борбата ни съ Англия въ Персия и Афганистанъ иска още по голѣмо напрежение отъ наша страна; *затова всичко въ Македония ще се ограничи съ палиативи.*

Около Великденъ биде убитъ Щербина, руски консулъ въ Митровица, а около Петровденъ излѣзе отъ печатъ книгата на А. Башмаковъ (подъ псевдонимъ Вѣщій-Олегъ) подъ заглавие „Болгарія и Македонія“. И по двата тия случаи азъ ходихъ въ консулството. Обаче, за книгата на Башмакова азъ дойдохъ въ формаленъ разривъ съ него.

Презъ 1899 г. Башмаковъ посети Битоля, и азъ имахъ случай да се срещна съ него. Откровеността, съ която ни говорѣше за грубата турска действителностъ, ентузиазмътъ му за славянството, ме бѣха задоволили много, и азъ поискахъ да имамъ и неговата книга.

Най-напредъ се отнесохъ устно до вице-консула Кохмански, но понѣже получихъ съмнителенъ отговоръ, азъ се отнесохъ писмено, като му посочихъ, че споредъ единъ брой отъ сп. „Славянски вѣкъ“, редактирано отъ Д. Вергунъ, което излизаше тогава въ Виена, консулството е длъжно да ми достави въпросната книга, по силата на спогодбата съ Московския клонъ на Славянското благотворително общество. Обаче, вмѣсто доставка на книгата, вице-консултътъ прекъсна сношения съ мене.

Между това, възстанието избухна на 20 юлий 1903 г., а на 26 Ростковски биде убитъ. Причинната връзка между дветѣ събития е ясна като бѣлъ денъ. Какъ се обяснява това, единъ противникъ на комитетското движение да загине поради подозрение отъ турска страна, че е вдъхно-

витель на комититѣ? Тайната се крие въ похватитѣ на Ростковски, отъ една страна, и въ турскитѣ предубеждения, отъ друга.

Ростковски често си служеше съ камшикъ срещу турскитѣ войници и стражари, и съ това имъ бѣше предизвикалъ негодуването. При това, имаше два факта, които послужиха на турцитѣ, за да си направятъ неблагоприятно заключение за него. Една негова екскурзия въ Мирково презъ май 1903 г. биде последвана отъ ужасни сражения съ четитѣ при голѣми загуби за турцитѣ. Последнитѣ си бѣха задали въпроса, кой ли ще да е подбутналъ комититѣ къмъ такива активни действия, и намираха, че това е Ростковски. Освенъ това, нѣколко дена преди възстанието консултътъ се бѣше настанилъ на курортъ въ Буковския манастиръ, високо построенъ на единъ клонъ отъ Пелистеръ надъ самото село Буково. Турцитѣ пакъ се запитали: съ какво друго намѣрение се настанява тамъ, ако не, за да се среща всѣка вечеръ съ комититѣ? Избухналото възстание послужи като очевидно потвърждение на турската подозрителностъ, затова и войницитѣ при гарата демонстративно отказали да му отдадатъ почести, а когато консултътъ съ камшика въ ръка си позволилъ нетактичността да ги пита за причинитѣ, тѣ отговорили съ пушкитѣ.

Известието като грѣмъ се разнесе изъ града и предизвика паника. Щастие бѣ това, че Хилми-паша, новоназначениятъ инспекторъ на европейскитѣ вилаети, въ сѣщностъ на Македония, се случи въ града. Тѣй не допустна клане, както бѣше станало три месеца по-рано, когато бидоха избити около 80 християни, главно българи.

Азъ свикахъ учителитѣ на заседание да обмислимъ въпроса за участие въ трагедията на консулството. Тѣ на заседание не дойдоха поради паниката, но ми дадоха *carte blanche* въ съгласие съ митрополията да направя потрѣбното. Отъ страна на гимназията азъ поднесохъ вѣнецъ и адресъ, преведенъ на руски отъ Л. Цуневъ, който си намѣри смъртѣта при атентата въ театъръ Одеонъ презъ 1920 г.

Въ деня на убиването пристигна отъ Скопие въ Битоля Манделцямъ, драгоманъ на руското посолство въ Цариградъ, който бѣше изпратенъ въ Македония да види, какъ се прилагатъ реформитѣ. Той си взе преписъ отъ адреса на гимназията и между друго направи на нашата митрополия едно важно съобщение: следъ публикуването въ „Journal de Saint-Petersbourg“ нѣколко рапорта отъ Ростковски, въ които се възхваляваше турския режимъ, авторътъ имъ се промѣнилъ, и следнитѣ му рапорти били въ полза на българитѣ — доказателство за благотворното действие на свободния печатъ.

Тъй загина човѣкътъ, който въ първитѣ години на своята дипломатическа кариера бѣше повиканъ да прокарва Игнатиевата политика за Санъ-Стефанска България, а въ Битоля въ интименъ кръгъ е удостоявалъ за бѣсилка графа Игнатиева поради Санъ-Стефанския договоръ. Обаче, желѣзната логика на времето работѣше за първата комбинация. Още презъ 1898 г. Успенски, директоръ на руския археологически институтъ въ Цариградъ, при едно посещение на Битоля изказалъ своя възторгъ отъ здравината на българскитѣ позиции. Тѣзи позиции бидоха изгубени презъ Балканската война и свѣтовния катаклизъмъ. Само че катастрофата на България е свързана съ крушението на Русия. „Ако Римската империя се обърне въ развалини, отъ свѣта какво ще остане?“ Тѣзи думи на Тацита могатъ да се отнесатъ и за Русия по отношение на славянството, Да бѣше продължила Игнатиевата политика, нищо не се противи на предположението, че днесъ българитѣ щѣха да бждатъ въ Солунъ, а руситѣ — на Босфора.